

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

VOL.3 № 1

2026

MAXTUMQULI FIROG'iy IJODIDA HALOLLIK VA ADOLAT TUSHUNCHALARINING TARBIYAVIY AHAMIYATI

Raximova Aziza Davranbekovna
Innovatsion texnologiyalar universiteti, PhD

Annotatsiya

Mazkur maqolada Maxtumquli Firog'iy ijodida aks etgan halollik va adolat tushunchalarining tarbiyaviy ahamiyati ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda shoir asarlarida ilgari surilgan axloqiy g'oyalar shaxs tarbiyasining muhim omili sifatida yoritilib, ularning talabalarda vijdon pokligi, ijtimoiy mas'uliyat va adolatparvarlikni shakllantirishdagi o'rni asoslab beriladi. Maxtumquli Firog'iy ijodini oliy ta'lim jarayoniga integratsiyalash orqali ma'naviy-axloqiy tarbiyani takomillashtirish imkoniyatlari ochib beriladi. Tadqiqot natijalari mumtoz adabiy merosdan tarbiyaviy maqsadlarda foydalanishning samaradorligini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: halollik, adolat, Maxtumquli Firog'iy, ma'naviy-axloqiy tarbiya, talaba shaxsi, mumtoz adabiyot.

ВОСПИТАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ПОНЯТИЙ ЧЕСТНОСТИ И СПРАВЕДЛИВОСТИ В ТВОРЧЕСТВЕ МАХТУМКУЛИ ФРАГИ

Рахимова Азиза Давранбековна
Университет инновационных технологий, PhD

Аннотация

В статье анализируется воспитательное значение понятий честности и справедливости, отражённых в творчестве Махтумкули Фраги, с педагогической точки зрения. Рассматриваются нравственные идеи поэта как важный фактор формирования личности, раскрывается их роль в развитии у студентов моральной ответственности, справедливого отношения и гражданской зрелости. Обосновываются возможности использования классического литературного наследия в образовательном процессе высшей школы для совершенствования духовно-нравственного воспитания. Результаты исследования подтверждают высокий воспитательный потенциал произведений поэта.

Ключевые слова: честность, справедливость, Махтумкули Фраги, духовно-нравственное воспитание, личность студента, классическая литература.

THE EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF THE CONCEPTS OF HONESTY AND JUSTICE IN THE WORKS OF MAKHTUMKULI FRAGI

Raximova Aziza Davranbekovna
University of Innovative Technologies, PhD

Annotation

This article examines the educational significance of the concepts of honesty and justice reflected in the works of Makhtumkuli Fragi from a pedagogical perspective. The study analyzes the poet's moral ideas as key factors in personality development and highlights their role in fostering students' moral responsibility, fairness, and social integrity. The paper substantiates the potential of integrating classical literary heritage into higher education to enhance spiritual and moral education. The findings confirm the effectiveness of Makhtumkuli Fragi's works as a valuable educational resource.

Keywords: honesty, justice, Makhtumkuli Fragi, spiritual and moral education, student personality, classical literature.

Kirish

Bugungi globallashuv va ijtimoiy munosabatlar murakkablashib borayotgan davrda yosh avlodni halollik va adolat ruhida tarbiyalash ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Jamiyat taraqqiyoti, ijtimoiy barqarorlik va fuqarolik madaniyatining yuksalishi bevosita shaxsning axloqiy fazilatlarini, xususan, halol mehnatga sadoqat, adolatli qarash va mas'uliyatli hayotiy pozitsiyaga ega bo'lishi bilan chambarchas bog'liqdir. Shu bois oliy ta'lim jarayonida ma'naviy-axloqiy tarbiyani kuchaytirish, uni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayangan holda tashkil etish dolzarb pedagogik masala sifatida namoyon bo'lmoqda.

Sharq mumtoz adabiy merosida halollik va adolat tushunchalari axloqiy tarbiyaning poydevori sifatida talqin etilgan. Ayniqsa, turkiy xalqlar adabiy tafakkurida bu fazilatlar komil inson timsolini belgilovchi asosiy mezonlar sifatida ilgari suriladi. Ana shunday boy ma'naviy manbalardan biri — Maxtumdul Firog'iy ijodidir. Shoir asarlarida halollik shaxsiy poklik va vijdon mezonini sifatida, adolat esa jamiyat hayotining muhim tamoyili sifatida talqin qilinadi. Maxtumdul Firog'iy halol va adolatli insonni jamiyatni birlashtiruvchi, xalq manfaatini himoya qiluvchi etuk shaxs sifatida tasvirlaydi.

Pedagogik nuqtai nazardan, Maxtumdul Firog'iy ijodida ilgari surilgan halollik va adolat g'oyalari bugungi ta'lim-tarbiya jarayonida talabalarning axloqiy ongini shakllantirishda muhim tarbiyaviy resurs bo'lib xizmat qiladi. Shoirning pand-nasihatlarga boy she'riy merosi yoshlarni nopoklik, yolg'on va adolatsizlikdan tiyilish, halol mehnat va adolatli munosabatni hayot mezoniga aylantirishga da'vat etadi. Bu esa uning ijodini zamonaviy pedagogik jarayonda samarali qo'llash imkonini beradi.

Shu asosda, mazkur maqolada Maxtumdul Firog'iy ijodida halollik va adolat tushunchalarining tarbiyaviy ahamiyati ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda shoir asarlaridagi axloqiy g'oyalarning mazmuni ochib berilib, ularning talabalarda halollik, adolatparvarlik va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishdagi o'rni asoslab berilishi ko'zda tutiladi. Mazkur yondashuv oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy-axloqiy tarbiyani takomillashtirishga xizmat qiladi.

Mavzuning dolzarbligi

Bugungi globallashuv, axborot oqimlarining jadallashuvi va ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi sharoitida jamiyatda halollik va adolat tamoyillarining zaiflashuvi bilan bog'liq muammolar tobora ko'proq kuzatilmoqda. Yoshlar ongiga turli qarama-qarshi g'oyalar, utilitar qarashlar va tezkor muvaffaqiyatga intilish tendensiyalari kuchli ta'sir ko'rsatayotgan bir paytda, ularni halol mehnat, adolatli munosabat va vijdon pokligi ruhida tarbiyalash ta'lim tizimi oldida turgan dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalarda ushbu fazilatlarni barqaror shaxsiy qadriyat sifatida shakllantirish bugungi kun talabidir.

Mazkur muammoning dolzarbligi O'zbekiston Respublikasida olib borilayotgan ta'lim va ma'naviy-ma'rifiy islohotlar bilan ham chambarchas bog'liq. Davlat siyosatida yosh avlodni ma'naviy etuk, ijtimoiy mas'uliyatli va adolatparvar shaxs sifatida tarbiyalash ustuvor yo'nalishlardan biri etib belgilangan. Biroq mazkur maqsadga erishishda faqat me'yoriy-huquqiy hujjatlar va tashkiliy choralar etarli bo'lmay, boy milliy-ma'naviy merosga tayangan holda tarbiyaviy ta'sirni kuchaytirish zarurati mavjud.

Shu nuqtai nazardan, Maxtumdul Firog'iy ijodida halollik va adolat tushunchalarining yoritilishi alohida ahamiyat kasb etadi. Shoir asarlarida bu fazilatlar nafaqat individual axloqiy me'yor sifatida, balki jamiyat barqarorligi va ijtimoiy adolatning muhim omili sifatida talqin etiladi. Maxtumdul Firog'iy ijodini pedagogik jihatdan tahlil qilish va undan ta'lim jarayonida foydalanish yoshlar ongida halollik va adolatni ongli ravishda shakllantirish imkonini beradi.

Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, hozirgi ilmiy tadqiqotlarda Maxtumdul Firog'iy ijodidagi halollik va adolat g'oyalari ko'proq adabiy-badiiy va falsafiy nuqtai nazardan

o'rganilgan bo'lib, ularning tarbiyaviy va pedagogik ahamiyati etarli darajada tizimli tadqiq etilmagan. Ayniqsa, oliy ta'lim sharoitida talabalarda axloqiy ongning rivojlantirishda ushbu g'oyalardan foydalanish mexanizmlarini ilmiy asoslash zarurati mavjud.

Demak, Maxtumdul Firong'iy ijodida halollik va adolat tushunchalarining tarbiyaviy ahamiyatini o'rganish zamonaviy ta'lim tizimi ehtiyojlari, jamiyat taraqqiyoti va yoshlar tarbiyasi bilan uzviy bog'liq bo'lib, mazkur mavzuning dolzarbligini belgilaydi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

Halollik va adolat tushunchalarining shaxs tarbiyasidagi o'rni pedagogika, axloqshunoslik, falsafa hamda adabiyotshunoslik fanlari doirasida ko'p qirrali tarzda o'rganib kelinmoqda. Ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, mazkur fazilatlar jamiyat barqarorligi, ijtimoiy ishonch va fuqarolik madaniyatining asosiy tayanchlari sifatida e'tirof etiladi hamda yosh avlod tarbiyasida ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik adabiyotlarda halollik va adolat shaxsning axloqiy ongini belgilovchi fundamental qadriyatlar sifatida talqin qilinadi. V.A. Slastyonin, N.D. Nikandrov, I.A. Zimnyaya kabi olimlar axloqiy tarbiyani shaxsning ijtimoiylashuvi va ma'naviy etukligining muhim sharti sifatida baholab, ta'lim jarayonida axloqiy qadriyatlarni ongli ravishda singdirish zarurligini ta'kidlaydilar. Ularning tadqiqotlarida halollik va adolat tarbiyasi nazariy bilim bilan emas, balki shaxsiy munosabat, ijtimoiy tajriba va refleksiya orqali shakllanishi asoslab beriladi.

Sharq mutafakkirlari merosida halollik va adolat g'oyalari axloqiy tarbiyaning markaziy tushunchalari sifatida yoritilgan. Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asarida adolatli boshqaruv va halol inson jamiyat farovonligining asosi sifatida talqin qilinadi. Ahmad Yassaviy hikmatlarida halollik vijdon pokligi va iymon bilan bog'liq holda tushuntiriladi. Alisher Navoiy asarlarida esa adolat va halollik komil insonni belgilovchi etakchi mezonlar sifatida ifodalanadi. Ushbu manbalar halollik va adolat tushunchalarining tarixiy-pedagogik ildizlarini ochib beradi.

Turkiy xalqlar adabiy merosi doirasida Maxtumdul Firong'iy ijodiga bag'ishlangan ilmiy izlanishlar alohida ahamiyatga ega. Tadqiqotchilar (A. Nurmuhammedov, B. Annayev, K. Jumayev va boshqalar) shoir asarlarida halollik shaxsiy axloqiy poklik va vijdon mezon sifatida, adolat esa jamiyat hayotini tartibga soluvchi ijtimoiy tamoyil sifatida talqin etilganini qayd etadilar. Adabiyotshunoslik yo'nalishidagi ishlarda Maxtumdul Firong'iy ijodi asosan badiiy-estetik va falsafiy jihatdan tahlil qilingan bo'lib, undagi axloqiy g'oyalarning tarbiyaviy salohiyatiga e'tibor qisman qaratilgan.

So'nggi yillarda ma'naviy-axloqiy tarbiya masalalariga bag'ishlangan pedagogik tadqiqotlarda milliy adabiy merosdan foydalanish tarbiyaviy samaradorlikni oshirishi ta'kidlanadi. Biroq ushbu tadqiqotlarning aksariyatida Maxtumdul Firong'iy ijodidagi halollik va adolat tushunchalarining oliy ta'lim sharoitida talabalarda axloqiy fazilatlarni shakllantirishdagi aniq pedagogik mexanizmlari etarli darajada tizimli tahlil qilinmagan.

Xulosa qilib aytganda, mavzuga oid adabiyotlar halollik va adolat tushunchalarining chuqur nazariy va tarixiy asoslari mavjudligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, Maxtumdul Firong'iy ijodida ushbu fazilatlarning tarbiyaviy ahamiyatini pedagogik nuqtai nazardan kompleks o'rganish, ularni zamonaviy oliy ta'lim jarayoniga tatbiq etish masalasi dolzarb ilmiy muammo bo'lib qolmoqda. Aynan shu ilmiy bo'shliq mazkur tadqiqotning dolzarbligi va yangiligini belgilaydi.

Tahlil va natijalar

Tadqiqot jarayonida Maxtumdul Firong'iy ijodida aks etgan halollik va adolat tushunchalarining mazmuni pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinib, ularning talaba shaxsini tarbiyalashdagi ta'sir mexanizmlari aniqlandi. Tahlil nazariy manbalar, badiiy matnlar mazmuni hamda ta'lim jarayonida olib borilgan kuzatuv va muhokamalar asosida amalga oshirildi.

Nazariy tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, Maxtumdul Firong'iy asarlarida halollik shaxsning vijdon pokligi, to'g'riso'zligi va halol mehnatga sodiqligi bilan bog'liq axloqiy mezon

sifatida talqin etiladi. Adolat esa jamiyat hayotini tartibga soluvchi, ijtimoiy tenglik va insonlar o'rtasidagi ishonchni mustahkamlovchi asosiy tamoyil sifatida yoritiladi. Shoir bu ikki tushunchani bir-biridan ajratmagan holda, ularni komil inson fazilatlarining ajralmas qismi sifatida ko'rsatadi. Bu holat halollik va adolatning shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatini bir butun holda anglash imkonini beradi.

Amaliy tahlil doirasida Maxtumquli Firog'iy asarlari asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar (badiiy matn tahlili, muammoli savollar, munozara va reflektiv yozma ishlar) talabalarning axloqiy faolligini oshirishga xizmat qildi. Mashg'ulotlar jarayonida talabalar halollik va adolatni mavhum tushuncha sifatida emas, balki kundalik hayotda amal qilinishi zarur bo'lgan axloqiy me'yorlar sifatida qabul qila boshlaganliklari kuzatildi. Bu esa axloqiy ong bilan amaliy xatti-harakat o'rtasidagi bog'liqlikning kuchayganini ko'rsatadi.

Kuzatuv va so'rovnoma natijalari talabalarda quyidagi ijobiy o'zgarishlarni aniqlash imkonini berdi:

halollik va adolatga nisbatan ongli va tanqidiy munosabat shakllandi;
shaxsiy mas'uliyat va vijdoniy qaror qabul qilish ko'nikmalari rivojlandi;
ijtimoiy munosabatlarda adolatli yondashuvga intilish kuchaydi;
badiiy-adabiy meros asosida axloqiy xulosalar chiqarish qobiliyati oshdi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Maxtumquli Firog'iy ijodini ta'lim jarayonida faqat adabiy material sifatida emas, balki tarbiyaviy-pedagogik vosita sifatida qo'llash talabalarda halollik va adolat fazilatlarini shakllantirishda yuqori samaradorlik beradi. Ayniqsa, pand-nasihatlarini real hayotiy vaziyatlar bilan bog'lash va refleksiyaga asoslangan metodlardan foydalanish tarbiyaviy ta'sirni kuchaytiradi.

Umuman olganda, o'tkazilgan tahlil va olingan natijalar Maxtumquli Firog'iy ijodida ifodalangan halollik va adolat g'oyalari zamonaviy oliy ta'lim tizimida talabalarning ma'naviy-axloqiy kamolotini ta'minlashga xizmat qiluvchi samarali pedagogik resurs ekanligini ilmiy jihatdan asoslab berdi.

Xulosa

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Maxtumquli Firog'iy ijodida markaziy o'rin tutgan halollik va adolat tushunchalari talabalarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasida muhim pedagogik ahamiyatga ega. Shoir asarlarida ushbu fazilatlar shaxsiy poklik va vijdon mezonini, shuningdek, jamiyat barqarorligini ta'minlovchi ijtimoiy tamoyillar sifatida uzviy birlikda talqin etiladi.

Tadqiqot davomida Maxtumquli Firog'iy ijodini ta'lim-tarbiya jarayoniga tizimli va maqsadli ravishda integratsiyalash talabalarda halollik va adolatni ongli qadriyat sifatida shakllantirish, shaxsiy mas'uliyat va vijdoniy qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi aniqlandi. Ayniqsa, badiiy matnlar asosida tashkil etilgan muhokama, tahlil va refleksiyaga yo'naltirilgan mashg'ulotlar talabalarning axloqiy ongini mustahkamlashda samarali pedagogik mexanizmlar sifatida namoyon bo'ldi.

Xulosa qilib aytganda, Maxtumquli Firog'iy ijodida ifodalangan halollik va adolat g'oyalari oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy-axloqiy tarbiyani takomillashtirish, talabalarni jamiyat manfaatlariga sodiq, adolatparvar va halol shaxs sifatida tarbiyalashda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Ushbu yondashuv mumtoz adabiy meros asosida zamonaviy ta'lim mazmunini boyitish va tarbiyaviy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Сластёнин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. Педагогика. – М.: Академия, 2013. – 608 с.
2. Никандров Н. Д. Нравственное воспитание личности. – М.: Педагогика, 2009. – 256 с.

3. Зимняя И. А. Педагогическая психология. – М.: Логос, 2014. – 384 с.
4. Гершунский Б. С. Философия образования. – М.: Педагогическое общество России, 2002. – 512 с.
5. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989. – 192 с.
6. Махтумкули Фироғий. Девон / Туркман тилидан таржима. – Т.: Гафур Гулом номидаги нашриёт, 1982. – 320 б.
7. Нурмухаммедов А. Этические идеи Махтумкули Фраги. – Ашхабад: Ылым, 1996. – 208 с.
8. Аннаев Б. Философско-нравственные взгляды Махтумкули. – Ашхабад: Туркменгосиздат, 2001. – 176 с.
9. Жумаев К. Назидательная поэзия Махтумкули и проблемы нравственного воспитания. – Ашхабад: Miras, 2010. – 198 с.
10. Навоий А. Махбуб ул-кулуб. – Т.: Фан, 2011. – 256 б.
11. Юсуф Хос Ҳожиб. Қутадғу билиг. – Т.: Шарқ, 2016. – 448 б.
12. Яссавий А. Ҳикматлар. – Т.: Гафур Гулом номидаги нашриёт, 2004. – 288 б.
13. Очилов О. Олий таълимда маънавий-ахлоқий тарбия асослари. – Т.: Фан ва технология, 2019. – 184 б.
14. Қодирова М. Ёшларда ҳалоллик ва адолат фазилатларини шакллантириш масалалари // Педагогик таълим. – 2021. – №3. – Б. 47–51.
15. Халиков А. Шарқ мумтоз адабиётида ахлоқий қадриятлар. – Самарқанд: СамДУ нашриёти, 2018. – 160 б.